

FULL INFORMATIU PER A DELEGATS I DELEGADES DE PREVENCIÓ

ACTUAR ENFRONT DEL RISC QUÍMIC: LA SUBSTITUCIÓ COM A ACCIÓ PREVENTIVA

Novembre de 2007

L'eliminació o la substitució de les substàncies químiques perilloses és la manera més eficaç de fer front al risc químic. Els principis d'eliminació i substitució dels riscos ja es consideren pilars de la normativa de protecció de la salut de la població treballadora i el medi ambient de la Unió Europea. L'últim i més avançat exemple és el Reglament sobre Registre Avaluació i Autorització de Substàncies Químiques, més conegut per REACH.

Algunes empreses ja estan eliminant o substituint les substàncies més perilloses modificant els seus processos productius per evitar l'ús de productes químics o substituint els productes perillosos per productes segurs o de menys perillositat. De fet, és la mateixa Llei de prevenció de riscos laborals que, en l'article 15, estableix com a primer principi de l'acció preventiva evitar els riscos.

La intervenció dels delegats i les delegades, així com la dels mateixos afectats i afectades, és la clau per aconseguir eliminar la presència de substàncies tòxiques en els llocs de treball.

Tal com ja s'anunciava en el full informatiu "**Intervenir en l'empresa enfront del risc químic**"¹, una vegada conegut el risc químic és necessari planificar la nostra actuació a l'empresa i entendre que la substitució és l'acció més eficaç, ja que significa actuar sobre l'origen de l'exposició. És per això que aquest full informatiu proposa una metodologia a seguir en el cas de la substitució de substàncies químiques.

L'objectiu d'aquest full informatiu és informar i proporcionar instruments de treball per a l'eliminació o la substitució de substàncies perilloses en el lloc de treball.

Amb el finançament de:

FUNDACIÓN
PARA LA
PREVENCIÓN
DE RIESGOS
LABORALES

Aquest full informatiu el podeu trobar en suport informàtic i en castellà a www.ccoo.cat/salutlaboral (apartat "fulls informatius").

¹ Aquest full està disponible en la web www.ccoo.cat/salutlaboral (apartat "fulls informatius").

Definint... En què consisteix la substitució?

La substitució és una mesura preventiva que consisteix a eliminar un determinat risc actuant en l'origen, ja sigui per utilització d'un agent químic alternatiu o bé emprant un altre procés de treball diferent. En la majoria dels casos, això implica l'aparició d'un nou risc, necessàriament de menor magnitud, que ha de valorar-se i controlar-se de forma adequada, és a dir, que ha de tornar a avaluar-se.

Com es pot fer una substitució?

Segons aquesta definició, hi ha tres tipus de substitucions. En cadascuna l'objectiu és utilitzar una substància menys perillosa o una alternativa no química, però això pot fer-se de diferents maneres. Així, podem:

▪ Mantenir la mateixa funcionalitat del producte o la tecnologia.	▪ Modificar la funcionalitat del producte o la tecnologia.	▪ Modificar l'organització del treball o la manera d'utilitzar el producte.
Ex. Substituir xilè per terpè en la neteja de greix de peces metàl·liques	Ex. Substituir xilè per un sistema de neteja per abrasió en la neteja de metalls	Ex. Modificar l'organització del treball per evitar que les peces s'embrutin de greix i, per tant, no sigui necessari el procés de neteja.

La substitució es preveu en la llei... Què en diu?

La substitució de substàncies perilloses és un objectiu prioritari en la gestió del risc químic. Aquest principi es recull en la normativa per protegir la salut de la població assalariada, dels consumidors i consumidores i per protegir el medi ambient.

- La Llei de prevenció de riscos laborals inclou, en l'article 15, la substitució com un dels principis de la prevenció.
- El Reial Decret 374/2001, sobre la protecció dels treballadors contra els riscos dels agents químics, també recull, en l'article 5.2, l'obligació de l'empresari de garantir l'eliminació o la reducció al mínim del risc.
- El Reial Decret 665/1997, sobre la protecció dels treballadors contra els riscos relacionats amb l'exposició a agents cancerígens, estableix, en l'article 4, l'obligació de substituir les substàncies cancerígenes o mutàgenes de categoria 1 i 2² sempre que existeixi una alternativa viable tècnicament més segura, sense tenir en compte el cost.

Com ho plantegem a la nostra empresa?

Buscant arguments... PER QUÈ SUBSTITUIR?

A més dels arguments legals, que són prou contundents per si mateixos, hi ha moltes altres raons que podem utilitzar per argumentar la necessitat de fer la substitució. Per fer-ho cal enfocar el tema de manera positiva: la substitució d'una substància perillosa no només beneficia els treballadors i treballadores, sinó que també comporta un benefici més gran que hem de fer visible davant l'empresa.

²Categoria 1 són substàncies que, se sap, són cancerígenes o mutàgenes per a la persona. Categoria 2 són substàncies que poden considerar-se com a cancerígenes o mutàgenes per a la persona (RD 363/1995).

DIRECTES	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Reducció de riscos de salut laboral. ▪ Reducció de riscos per al medi ambient. ▪ Millora de la seguretat. ▪ Compliment de la normativa. ▪ Evitació o reducció de la necessitat d'equips de protecció individual i col·lectiva. ▪ Evitació de la necessitat de sistemes de tractament d'emissions o abocaments. ▪ Reducció de la generació de residus perillosos. ▪ Reducció de costos lligats a la gestió de riscos. ▪ Possible reducció de costos de producció
INDIRECTES	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Millora de les relacions laborals. ▪ Motivació dels departaments d'enginyeria, medi ambient i salut laboral. ▪ Millora de la imatge de l'empresa. ▪ ...

I com s'hauria de fer el procés de substitució a l'empresa?

Com que és un procés de canvi, hauria de fer-se amb la participació de TOTES les parts implicades, de manera que caldria formar un grup de treball en el qual estiguessin presents els diversos agents implicats: DIRECCIÓ DE L'EMPRESA, PART TÈCNICA I REPRESENTANTS DELS TREBALLADORS I TREBALLADORES. Aquest grup de treball hauria d'elaborar un pla de treball que permetés estudiar el tema a fons, ja que, una vegada identificat el risc, s'hauria de valorar si és possible la substitució, com... i per això s'ha d'elaborar un PLA D'ACCIÓ PER FER LA SUBSTITUCIÓ.

GRUP DE TREBALL TRIPARTIT

El pla d'acció proposat en aquest full informatiu consisteix en una sèrie d'etapes que van des de la identificació dels productes fins a la implantació de l'alternativa.

Plan de acció para la sustitución.

El grup de treball hauria de	En què consisteix?	Com pot fer-se? Què cal tenir en compte?
1. Identificar... Conèixer a fons el risc, el producte...	Què volem eliminar i per què. Conèixer a fons el risc, el producte, el procés...	Consultar fitxes de seguretat, avaluació de riscos, manuals i fulls informatius dels equips i productes.
2. Prioritzant... Què substituïm primer?	Prioritzar les substàncies químiques que cal substituir.	Prioritat de les substàncies cancerígenes, mutàgenes i tòxiques per a la reproducció, entre d'altres.
3. Buscar alternatives	Cerca de possibles substituïts.	Consultar les bases de dades, els proveïdors, etc. Parlar amb els treballadors. Acudir al sindicat.
4. Avaluació de les alternatives	Comparar i avaluar les alternatives que s'han trobat.	Estudiar l'impacte sobre la salut, així com la seva viabilitat tècnica i econòmica.
5. Alternativa a examen... És vàlida?	Posada en pràctica de l'alternativa.	Fer una experiència pilot. Una prova sobre el terreny.
6. Implantació. Seguiment i control	Avaluar el nou risc de l'alternativa.	Revisar, avaluar i planificar les mesures. Actualitzar els procediments de vigilància de la salut. Formació/informació.

1. Identificar... Conèixer a fons el risc, el producte, el procés...

El primer pas del procés de substitució consisteix a conèixer quin risc volem eliminar i per què. Per això, és convenient respondre a les preguntes següents en relació als productes i les tasques que es realitzen habitualment en el lloc de treball i per què es realitzen:

Què he de saber?

Per a què s'utilitza aquest producte?
 Com actua?
 Per a quines tasques serveix?
 Per què es fa d'aquesta manera?
 Quins riscos presenta?
 Puc fer-lo servir d'una altra manera? Què passaria?
 Puc utilitzar un altre producte? Què passaria?
 Podria utilitzar altres eines? Què passaria?

Però... on puc aconseguir aquesta informació?

En les etiquetes i en les fitxes de seguretat química (FDS)	Pots trobar la informació bàsica per identificar adequadament les substàncies i els productes que utilitzes. Revisa la classificació i els riscos sobre la salut i el medi ambient que hi ha en les etiquetes i FDS de cada producte, en les frases de risc (frases R).
En l'avaluació de riscos	Conté una descripció de les tasques que es fan a l'empresa i els riscos que s'hi associen. També hauria d'incloure una relació de les substàncies presents en cada lloc de treball i els seus riscos.
En els manuals i en els prospectes d'equips i de productes utilitzats en el treball	Aquests materials poden aportar informació útil sobre les seves possibilitats i versatilitat. En aquestes ocasions, els proveïdors d'aquests equips i productes disposen d'alternatives més eficients o de menys risc per a les mateixes prestacions.
Parlant amb els protagonistes: els treballadors	És fonamental que contrastis la informació amb els teus companys i companyes. A vegades, del que hauria de ser al que és hi ha una gran diferència.

TENS DRET A TOTES AQUESTES INFORMACIONS

On puc aconseguir més informació?

Fitxes internacionals de seguretat química de l'INSHT
 (<http://www.mtas.es/insht/ipcsnspn/introducci.htm>)

RISCTOX de l'Institut Sindical de Treball, Ambient i Salut (ISTAS), amb informació toxicològica de més de 100.000 substàncies químiques (www.istas.net/ecoinformas/).

2. Prioritzant... Què substituïm primer?

Una vegada identificat el problema, el grup de treball ha de prioritzar l'actuació. No és el mateix, per exemple, treballar amb substàncies irritants que amb substàncies cancerígenes, el risc per a la salut dels treballadors és molt més gran en aquest últim cas, per això aquesta fase és molt important.

Quines substàncies tenen prioritats?

En aquesta taula s'exposen les frases de risc (frases R) associades a les diverses famílies de substàncies perilloses.

Substàncies prioritàries...

FAMÍLIA	Descripció	FRASES R ASSOCIADES
Cancerígenes	Les que poden ocasionar càncer o incrementar la seva incidència.	R40, R45, R49
Mutàgenes	Substàncies i preparats que poden produir alteracions genètiques hereditàries o augmentar-ne la freqüència.	R46, R48
Tòxiques per a la reproducció	Substàncies i preparats que poden produir efectes negatius no hereditaris en la descendència, o augmentar-ne la freqüència, o afectar de forma negativa la funció o la capacitat reproductora.	R33, R60, R61, R62, R63

FAMÍLIA	Descripció	FRASES R ASSOCIADES
Disruptores endocrines	Substància química capaç d'alterar l'equilibri hormonal, podent provocar diversos efectes adversos sobre la salut de les persones, dels animals o dels seus descendents.	No tenen frases R associades com a disruptors endocrins, encara que algunes estan incloses en el llistat de substàncies tòxiques per a la reproducció, cancerígenes o que causen danys neurològics.
Sensibilitzadores	Substàncies i preparats que poden ocasionar una reacció d'hipersensibilitat, de manera que una exposició posterior a aquesta substància o preparat doni lloc a efectes negatius característics.	R42, R43, R42/43
Neurotòxiques	Substàncies capaces de provocar efectes adversos en el sistema nerviós central, el sistema nerviós perifèric i els òrgans dels sentits.	R67 i altres que no tenen frases R associades
Tòxiques, persistents i bioacumulatives	Substàncies que, a més de ser tòxiques per als organismes aquàtics o per als mamífers, són persistentes ; això vol dir que es degraden amb dificultat en el medi ambient i, a més, també són bioacumulatives , que significa que tendeixen a acumular-se en els organismes dels éssers vius.	R53 i R58, i altres que no tenen frases R associades

Recorda que la frase R és un contingut mínim de la FDS

3. Buscant alternatives...

Una vegada identificades les substàncies perilloses i prioritzada la seva substitució, comença la cerca de possibles alternatives. Per fer-ho, el grup de treball ha de consultar diverses fonts d'informació.

	On buscar alternatives?
	<ul style="list-style-type: none"> - Bases de dades com l'ISTAS www.istas.net/ecoinformas/ - A través dels mateixos proveïdors - A partir de l'experiència dels treballadors - A més del departament de producció, en altres departaments de l'empresa com medi ambient, qualitat, compres, ...

4. Avaluació d'alternatives

Com no podia ser d'altra manera, no podem actuar sense una reflexió prèvia. En aquest punt, l'objectiu consisteix a posar sobre la taula les alternatives que s'han trobat i comparar i avaluar la seva utilitat, aplicabilitat i seguretat. El grup de treball ha d'avaluar aspectes com:

	Quins aspectes s'han d'avaluar?
	<ul style="list-style-type: none"> - Impactes sobre la salut i el medi ambient - Viabilitat tècnica - Viabilitat econòmica - Impacte social

ISTAS ha desenvolupat l'eina en línia que pot ser d'utilitat en aquest punt; es diu *Evalúa y compara* lo que usas (http://www.istas.net/ecoinformas/web/dn_auto_portada.asp). Aquesta eina permet fer una valoració preliminar dels perills de les substàncies i comparar substàncies i productes de forma automatitzada.

5. Alternativa a examen... És vàlida sobre el terreny?

La introducció d'un canvi en un procés de treball no és una transformació fàcil, ja que pot ser que sobre el paper l'alternativa sigui perfecta, però en la pràctica poden sorgir problemes. Per això és de vital importància fer una primera experiència per conèixer com funciona l'alternativa triada. És en aquest moment que el grup de treball ha de posar-hi més atenció.

Per això és necessari parlar amb les persones directament afectades i explicar-los què s'està fent i per què, ja que, molt sovint les percepcions errònies són les que poden generar més resistències als canvis. No obstant això, si el procés s'ha fet bé, a aquestes alçades ja sabran que s'està treballant per la substitució d'un producte per un altre de menys perillós, perquè haurem parlat amb elles per recollir dades com l'ús del producte, els possibles substituïts, etc.

6. Implantació. Seguiment i control.

Trobar una alternativa a una substància perillosa no significa que el risc s'elimini. Per això ÉS IMPRESCINDIBLE revisar l'avaluació de riscos i la planificació de les mesures preventives necessàries, d'acord amb la Llei de prevenció de riscos laborals (art. 16.1 LPRL). Aquí, el grup de treball ha de realitzar una acció coordinada amb el Comitè de Seguretat i Salut i els delegats/des de prevenció.

Alguns indicadors de control

- Avaluació de riscos i planificació de l'activitat preventiva
- Vigilància de la salut. Introducció de noves proves en els protocols mèdics
- Formació i informació als treballadors i treballadores.

RECORDA QUE...

Substituir és possible. La millor opció enfront del risc químic és l'eliminació de substàncies químiques perilloses, però cal ser conscient que moltes vegades és impossible, de manera que la substitució per una altra substància que comporti menys risc (o el canvi de procés per un mètode físic) és, molt sovint, la millor alternativa per lluitar contra el risc químic.

La participació de tots els implicats és clau. Desafortunadament, la substitució de productes químics no és un procés que promogui l'empresa de manera automàtica. La població treballadora i els seus representants han de ser una part activa d'aquest procés de canvi, ja que en són els protagonistes. Per això és necessari que el procés de substitució sigui participatiu, que compti no només amb la direcció de l'empresa i la part tècnica, sinó també amb la representació dels treballadors i treballadores. Recorda que el teu paper i el paper de la població treballadora afectada és essencial per trobar una alternativa vàlida. Per això, constituir un grup de treball tripartit pot ser una bona garantia.

Seguiment i control del risc. Una vegada la substitució sigui un fet, no baixis la guàrdia... Una bona substitució implica una disminució del risc químic però no l'elimina, i és per això que és necessari avaluar la nova situació.

Si necessites suport per a qualsevol de les actuacions proposades en aquest full informatiu, no ho dubtis, acudeix al sindicat i demana ajuda a l'estructura de salut laboral de la teva federació o unió territorial. Pots trobar-hi les dades de contacte a www.ccoo.cat/salutlaboral (apartat "Qui som!").

PER SABER-NE MÉS...

- Guia La prevención del riesgo químico en el lugar de trabajo, editada per ISTAS i CCOO. Disponible en la pàgina web: www.istas.net/eoinformas.
- Guia "Prevención y control de sustancias disolventes peligrosas", editada per ISTAS. Disponible en la següent pàgina web: www.istas.net/eoinformas.